

Zoraki Batılılaşma yabancılaşma ve Darbe Geleneği

Açıkoturum

ZORAKİ BATILILAŞMA/YABAN(CI)LAŞMA VE DARBE GELENEĞİ

D. MEHMET DOĞAN, CEVAT ÖZKAYA

Yöneten: Abdullah Yıldız

Abdullah Yıldız: Müsaade ederseniz, şöyle bir soru ile başlayayım: Batılılaşma maceramız, bir anlamda yönetici elitimizin halktan kopmasının ve kendi halkına, kendi değerlerine yabancılaşmasının serüveni olarak da okunabilir mi? Son yüz eli yılda tanık olduğumuz iktidar kavgalarının ve siyaset-sosyal gerilimlerin arka planında, bu milletin dtmî temele dayalı bir medeniyet dairesinden seküler temele dayalı Batılı medeniyet dairesine zorla ve tepeden inmeci bir mantıkla dahil edilmeye çalışılması yatıyor diyebilir miyiz? Bu sorunun cevabını, önce, *Batılılaşma İhaneti* kitabının yazarı D. Mehmet Doğan'dan alalım isterseniz:

Resmî Batılılaşma Bir "İngiliz Projesi" Olarak Başladı

D. Mehmet Doğan: Batılılaşma düşüncesi, Osmanlı devletinin Avrupa'ya yenilmesi ve yöneticilerin 'Avrupa'yla nasıl baş edebilirim?' arayışı ile başlayan ve adına "*mağlubiyyet ideolojisi*" diyebileceğimiz bir süreç. Gerçekten, bütün mağluplar önce galiplerle nasıl baş edebileceklerini düşünürler ve onların üstünlük sebeplerini araştırarak işe başlarlar. Bizimkiler de öyle yaptılar. Batının üstünlüğünü askeri teknolojiye bağladılar. Bu yüzden de ilk önce Avrupa teknolojisini örnek alarak askeri araçlarda, eğitimde, silahlarda yenilik yaptılar. Buna kısım *Batılılaşma* diyebiliriz. Bu dönemde ayrıca diplomasiye de önem verildi; Avrupa ülkelerinde önce geçici, sonra sürekli elçilikler açıldı. Halbuki Osmanlılar, bundan önce dünyanın hiçbir ülkesine daimi elçiler göndermemişler, yabancı dil öğrenmeye de gerek duy-

mamışlardı. Hasılı, 18.yüzyıl askeri yenileşme ve diplomatik ilişkiler dönemi olarak geçti.

19.yüzyıla geldiğimizde, dünya büyük ölçüde İngiltere'nin kontrolündeydi; Rusya da bir dünya gücü haline gelmeye başlamıştı. İngiltere Mısır'a ve Hindistan'a sarkarken Rusya da Kafkasları ve Balkanları ele geçiriyordu. Bunun üzerine İngiltere, Osmanlı politikasını değiştirerek Rusya'ya karşı Osmanlı devletini müdafaa etmeye karar verdi. İşte, bizde *resmî Batılılaşma*, İngiltere'nin bizi Rusya'ya karşı desteklemeye karar verdiği ve tam da M. Reşit Paşa'nın İngiltere'de elçilik yaptığı sırada başladı ve idareden hukuka, sosyal hayata kadar bir *İngiliz projesi* olarak yürütüldü. Reşit Paşa, İngiltere'de dışişleri bakanı ile birlikte bu projeyi hazırladı; aslında II. Mahmut, Reşit Paşa'nın yaptıklarından kuşkulandı, ülkeye dönse onu idam ettirecekti, ama dönmeyip orada kaldı; II. Mahmut ölüp de tecrübesiz Abdülmecid tahta çıkınca geldi ve İngiltere'nin desteğiyle âlâ-i valâ ile Sadrazam oldu, sonra da uzun süre Türkiye'de İngiliz elçiliği yapan Lord Stratford Canning'le birlikte Tanzimat projesini uygulamaya koydu. Maalesef Canning Reşit Paşa'ya her istediğini yaptırdı ve onu sürekli korudu ve kolladı; sık sık birbirlerinin evlerine gider gelirlerdi, Reşit Paşa azledildiğinde ağlaya ağlaya onun yanına gitmişti...

Yıldız: Böylece yönetici elitimizin bir başka çıkmazı da başlamış olmuyor mu? Baş sıkıştığında sırtını yabancı bir güce yaslamak; halkından güç alacağı yerde kendi çıkarları ile onların çıkarlarını birleştirdiği bir dış güçten destek almak... Bu dış güç bazen İngiltere, bazen Fransa, Alman-

ŞUBAT 2015 SAYI 43

ya hatta Rusya oldu; bugün de ABD veya Avrupa Birliği... Bir dış güce yaslanma ihtiyacı nereden doğdu sizce?

Doğan: Şimdi, tabi ki, Osmanlı klasik bürokrasisinin kendine ait bir gücü, dinamizmi olsa idi, dış güçlerin müdahalelerine pabuç bırakmazlardı. Demek ki böyle bir güçten yoksundular; elbette belli bir bilgi birikimleri, vakarları, olgunlukları vardı ama dünyadaki yeni gelişmeleri okuyup buna göre tavır alabilme imkanlarına sahip değillerdi. Böyle olunca da, dışarıda yetişen, dil bilen, birazcık dünyadaki gelişmelerden haberdar olan bu yeni bürokrasi geldi ve Batılı devletlerin desteğiyle yönetime ağırlığını koydu.

(Burada bir parantez açmakta yarar var: Yunan isyanına kadar Osmanlılar hep Fenerli Rumlardan tercüman olarak yararlanmıştı. Ama isyandan sonra bir ihanet kuşkusuna, bir acaba duygusu başladı. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi Müslüman halkın yabancı dil öğrenimine önem verdi. Tercüme Odası açtı, yurt dışına öğrenciler gönderdi. Böylece yeni bir bürokrasinin de temelleri atılmış oldu.)

Tabi bu yeni bürokrasinin içeride bir dayanağı yoktu. Bu yüzden özellikle Padişah karşısında kendilerini koruyacak yeni kanunlar çıkardılar; Tanzimat Fermanı'na buna dair maddeler koydular. Mesela, Osmanlı Padişahının, yöneticileri görevden alma, idam etme, en önemlisi mallarına el koyma (müsadere) yetkisi vardı. Mesela, biri sadrazam olduğunda -ki icranın başı ve padişah-

tan sonra ikinci adamdır- önüne müthiş imkanlar açılıyor, binlerce kişi kendine bağlanıyor, önemli yetkilere sahip oluyor ve bal tutan parmağını yalar misali, bu imkanları kalıcı hale getirmeye yani servet edinmeye başlayanlar oluyordu. Ve padişah, bu tür yöneticilerin malına el koyarak, bir bakıma onu göreve başladığı zamanki konumuna iade ediyordu. İşte bunları padişah karşısında koruyacak yani bürokrasiyi güçlendirecek bir takım mevzuat değişikliklerine gittiler. Böylece *Batıcı/Batılı bir bürokrasi sınıfı* oluştu. Tabiatıyla bu sınıfın içeriden bir gücü olmadığı için gözleri, kulakları hep dışarıda oluyordu; oradan gelecek desteğe ihtiyaç duyuyorlardı...

Bir Yabancı Güce Yaslanma Geleneği ya da "Ayakkabıcı Muştası"

Yıldız: Tam da burada, Cevat Özkaya'nın Keçecizade Fuat Paşa'nın bir sözünden yola çıkarak temellendirdiği ve sıkça vurguladığı bir tarihi gerçekliğe geliyoruz:

Cevat Özkaya: Aslında Mehmet ağabeyin bu tespiti bugün için de geçerli. Mesela, içeride güç mücadelesi veren siyasi grupların ve bürokratik odakların Avrupa Birliği konusundaki tavırlarına baktığımızda, dışarıdan güç alma ihtiyacı duyduklarını görüyoruz. Ak-Parti iktidarının AB'ye işiyakla sarılmasının arkasında da, içerideki bazı güç merkezlerini geriletip kendi hareket alanını geliştirme ihtiyacının yattığı söyleniyor, ki doğrudur.

Şimdi, Keçecizade Fuat Paşa'nın tespitini hatırlayarak devam edersek: Paşa'ya soruyorlar: 'Paşam, bu istibdattan bıktık, nasıl kurtulacağız bundan?' Paşa cevap veriyor: 'Bizde hürriyet iki türlü elde edilir. Ya padişah bunu lütfeder ya da halk organize olur, hürriyetini elde eder. Şimdi, yukarıdan hürriyet gelmiyor; aşağıdan ise halkı organize etmek mümkün değil.' Bunun üzerine: 'Peki, ne yapacağız paşam?' diyorlar. 'Valla, ayakkabıcı muştası gibi yandan vuracağız' diyor. 'Bu ne demek?' dediklerinde: 'yani sefaletleri, elçilikleri kullanacağız, onların desteği ile hareket alanımızı genişleteceğiz' cevabını veriyor. Yani bu refleks, bu davranış bugün de devam ediyor; Osmanlı'nın

son döneminden Cumhuriyet'e bu alışkanlık değişmedi...

Doğan: Tabi klasik Osmanlı sisteminde şöyle bir denklem var: İlimiye sınıfı ile askeriyeye birleşirse sadrazamı götürür.

Özkaya: Yani sacayağının ikisi birleşti mi üçüncüsünü devirir...

Doğan: Evet, aynı öyle; buna bir de esnaf eklendiyse, iş tamamdır. Bugün de ilmiye ve askeri bürokrasi ittifakı aynen devam ediyor.

Özkaya: Celal Bayar, 27 Mayıs darbesini izah ederken aynı şeyi söyler: "27 Mayıs'ta askeriyeye ile ilmiye ittifak ederek siyasi mekanizmayı devreden çıkarmıştır", der.

Yıldız: Peki, bugünkü anlamda yönetici elitin halktan kopuş süreci nasıl başladı?

Doğan: Şimdi, 19.yüzyılda Osmanlı'da yeni bürokrasinin oluşumu ve İngiltere marifetiyle başlatılan modernleşme projesi hiçbir zaman halkla mal olmadı, dar bir bürokrasi sınıfına has kaldı. II. Abdülhamit dönemine kadar da böyle geldi.

Abdülhamit devrine gelindiğinde, artık dünya dengeleri değişmişti: Almanlar birliklerini kurup güçlü ekonomileri ve üstün teknolojileri ile Fransa'yı da mağlup ederek büyük bir güç haline gelmişler ve İngiltere karşısında ciddi rakip olmuşlardı. Rusya da ciddi bir güçtü. Abdülhamit'i tahta çıkaran sadrazam Mithat Paşa, Rusya'yı yenip büyük bir güç elde edeceği hayaline kapılarak çeşitli tahrirlerle 93 Harbi'ne sebep olmuş ve Plevne gibi mevzii başarılarla rağmen maalessif bu yenilgi çok kötü sonuçlar doğurmuştu. İslam dünyası hızla Batılıların sömürgeci haline gelmişti. Yeryüzünde egemen Müslüman devlet olarak bir Osmanlı vardı ortada; İran'ın ise pek gücü yoktu, zaten İngiltere ile Rusya İran üzerinde anlaşmıştı. Osmanlı'nın da böyle bir felakete uğraması Müslümanlar arasında müthiş bir yenilgi psikolojisi doğurdu... Abdülhamit Almanya'nın yeni bir güç olarak ortaya çıkışı ile dünya politikasını dengeleyebileceğini düşündü. İngiltere'yle değil de Almanya ile ekonomik ilişki kurdu, demiryolunu onlara yaptırdı; böyle bir denge politikası güttü. Bu denge politikası aynı zamanda İslam dünyası ile ilgili referanslar da üretti...

19.yüzyılda ticaret azınlıklarının eline geç-

mişti; dışarıyla ekonomik-ticari ilişkileri kuranlar Rum, Ermeni Hristiyan azınlıklardı; ama tarım alanında -tarım ticareti de dahil olmak üzere- Müslüman ziraat erbabı taşralarda, orta büyüklükteki şehirlerde çok yaygın bir varlıklı tarım kesimi olarak ortaya çıktı. Bunlar aynı zamanda Osmanlı devletindeki dönüşümü de gerçek anlamda gerçekleştirdiler; yeni zirai aletlerle yeni zirai teknikleri uygulanmaya başladılar. Eski teknikler ya unutulmuş ya da çok uzun süren savaşlar yüzünden terk edilmişti. Mesela, Abdülmecit zamanında bir adam askere gidiyor, 15 yıl gelmiyor; 20 yaşında gidiyor 35 yaşında dönüyor, bu adamdan nasıl bir verimlilik ve üretkenlik beklersin? Hatta, Osmanlı Müslüman nüfusu 19. yüzyılda artmıyor; dış güçler falan olmasa nüfus bakımından da Müslümanlar zayıflıyor. O yüzden Osmanlı, mesela Kafkasya'dan gelen göçmenleri kabul edip onları nüfus açısından problemli bölgelere yerleştiriyor ve Rumlara, Ermenilere karşı denge unsuru olarak, taze bir Müslüman unsur olarak değerlendiriyor.

Yani 19. yüzyıl, Osmanlı devletinde batı modernleşmesinin en geniş yayıldığı dönem. Ve padişah da bu modernleşmeyi meşrulaştıran bir adam; yani padişah bir mektep açtığı zaman ona itiraz etmek mümkün değil. Cumhuriyetten sonraki modernleşmede en büyük problem bu zaten; bir takım yeni-

likler yapmak istiyor ama halkı içine katarıyor. Mesela, Abdülhamit için böyle bir problem yok; yaptığı bütün işler -ki eğitimden idareye, ulaştırma kadar çok kapsamlı- halk tarafından bir tepkiyle karşılanmadı; ama bunlar tabi ki halkı gözetererek yapılan işlerdi; halkın damarına basarak, onun inancını rencide ederek değil... Bu yönüyle Abdülhamit devri gerçek bir modernleşme devridir...

Yıldız: Daha çok da teknolojik alana ağırlık verdi, bildiğim kadarıyla.

Doğan: Tabi, hem teknoloji hem eğitim-öğretim alanında çok önemli işler yaptı. Sadece Türkiye sınırları içinde değil, Ortadoğu'da da. Mesela elektrikli tramvay, İstanbul'dan önce Şam'da kullanılıyor. Mekke-Medine'ye İstanbul'dan daha önce elektrik tesisleri kurduruyor.

Yöneticiler Ayrı Rayda, Halk Ayrı Rayda

Yıldız: Cevat Bey, sizce yönetici elitin halkından kopma süreci nasıl başladı?

Özkaya: Şimdi, tespit edebildiğim kadarıyla, klasik bürokrasinin halkından farklı bir yöne doğru evrilmeye başlaması öncelikle zihinsel planda gerçekleşiyor. Bir örnek vermek istiyorum: Biliyorsunuz bizde ilk Batı tarzı açılan mektepler mühendishanelerdi; Kara ve Deniz Mühendishaneleri, Tıbbiye vb. hep askeri yenilik çerçevesinde kurulmuştu. Bu okullarda pozitivist felsefe çok

abartılı biçimde etkili idi. Hatta, bir yabancı elçi veya seyyah gelip Tıbbiye'nin kütüphanesini gezdiğinde hayretler içinde kalmıştı: 'bu kadar pozitivist kitabı bir arada toplayan bir kütüphaneyi Avrupa'da bulmak mümkün değil' demişti. Bu tür okullardan yetişen subay taaifesine baktığımızda, öyle halkın veya askerinin dini inançlarına saygı gösteren bir tutum göremiyoruz. Bu kopuş giderek artıyor tabi. Pozitivist kafa yapısına sahip sivil ve askeri bürokrasi halkına farklı bakmaya başlıyor ve ondan kopuyor doğal olarak. Burada 31 Mart isyanını hatırlamak, meseleyi daha anlaşılır kılar sanırım: İsyanın sebeplerinden biri şudur: Biliyorsunuz, II.Meşrutiyet'i korumak için, İttihatçılar Avcı Taburlarını getirirler İstanbul'a... Ve Meşrutiyet yönetimine karşı ilk isyan da bu taburlarda çıkar. Zira, orduda Alman askeri disiplini ve onun gereği olan zamanlamayı kullanan İttihatçı subaylar, askerlerin en tabi dini ihtiyaçlarını, mesela namaz vakitlerini dikkate almazlar. Yani diyelim ki; eğitim 9'da başlıyor 12'de bitiyor, 13'de başlıyor 17'de bitiyor; Müslüman zamanına hiç itibar edilmiyor; tabi bu ciddi sıkıntılar doğuruyor ve isyanın sebeplerinden birinin de bu olduğu söylenir.

Doğan: Askeri Tıbbiye'de pozitivism çok etkili; tüm baba ittihatçılar, mesela Abdullah Cevdet vs. hep burada yetiştiler... Tabi askeriyede bu durumun hep böyle devam ettiği söylenemez. Bir hatıratı okumuştum: Harbiye talebesiyken beş vakit namazın zorunlu olduğunu, hatta abdest alınacak yeterli musluk olmadığı için bazılarının abdest almadan namaz kılmak zorunda kaldıklarını söylüyordu... Hani, belki askeri intizam gereği, belli bir sürede 'abdest al gel' deniyor, musluk sayısı az, adam yetiştiremiyor, böyle bir şey de olabilir...

Özkaya: Bu kopuşta bir de şöyle bir şey var: Klasik Osmanlı bürokrasinde görev alan, mesela bir yerde katip olan veya müdürlük yapan bir insanla halk arasında hayat tarzı bakımından bir biçimde bir yakınlık vardı, yani ikisi arasında bir bağlantı kurmanın imkanı vardı. Lale devriyle birlikte, giderek devlet bürokrasinde yer alıp da lüks ve israf içinde yaşayan bir sosyete takım çıktı ortaya. Hatırlayalım ki, Patrona Halil isya-

46 UMRAN ŞUBAT '06

nın çıktığı zaman, halk, öncelikle o hayat tarzını yansıtan Sadabad'daki köşkleri, eğlence merkezlerini filan yıktı; ama matbaaya dokunmadılar. Zira, bildiğim kadarıyla, ilk defa Kağıthane'de, Beşiktaş ve Üsküdar gibi yerlerde bir takım gettolar oluşturulmuştu; bir anlamda devlet gettosuna yakın olanlar oraya gitmeye başlamıştı. Daha önce geleneksel, mütevazı bir hayat yaşanırken şimdi daha mutantan, daha debdebeli bir hayat yaşanır olmuştur. Avrupa'dan mobilyaların geldiği, eşyaların, giysilerin değiştiği, bir lüle soğanının bin altına satıldığı bir dönem... Böylece sade halk ile bu yeni bürokrasinin arası gitgide açılıyor.

Bir benzetmeyle ifade edersek: Osmanlı hayat tarzını bir katarla benzetelim; yavaş da olsa, oflaya pufllaya da gitse bu katar ilerliyordu ve önünde de bir lokomotif vardı, fakat bu lokomotif birden ray değiştirdi; halk ayrı rayda, lokomotif ayrı rayda. Bu toplumun -eğer banlılaşacaksa- banlılaşmasına da engel olan, gelişecekse gelişmesine de engel olan bir durum; yani birbirine zıt yönlerdeki raylarda aynı istikamete gitmek mümkün değil ve biz hala bu sıkıntıyı yaşıyoruz; yöneticiler ayrı rayda, halk ayrı rayda... Bunca gelişmeye rağmen, çok partili hayata geçilmiş olmasına rağmen seçilmiş siyasetle atanmış bürokrasi arasındaki gerilim de ikisinin aynı istikametteki raylarda gitmesinden kaynaklanıyor...

Halkı Zorla Batı Trenine Bindirme Operasyonları: Darbe Geleneğimiz

Yıldız: Cevat Beyin bu tren/katar benzetmesinden devam edersek; Batıya makas kıran yeni sivil-asker bürokrasinin yani lokomotif konumundaki elitlerin halkı da kendi raylarında gitmeye zorlamaları ve onlara bir başka hayat tarzını dayatmaları, son yüzelli yıllık gerilimlerin ve dolayısıyla darbe süreçlerinin temel sebebi değil mi?

Doğan: Tabi, Osmanlı sistemi içinde darbe sayılabilecek bir takım eski tarz alışkanlıklar vardı. Yani ulemayla askeriye veya kalemiye veya esnaf bir araya gelirse her zaman sadrazamın kellesini alırdı. II.Mahmut bunları ortadan kaldırdı; ulemayı zayıflattı, esnaf da kendiliğinden zayıf düştü, çünkü

Avrupa'nın rekabetine dayanamadı, bir de 1838 Ticaret Anlaşması tamamen aleyhimizde işledi.

Özkaya: Zaten yenicecilik kalktıktan sonra ulemanın gücünü koruması da mümkün değildi. Yani II.Mahmut, ulemayı tabii müttefikinden mahrum bıraktı.

Doğan: Dahası, ulemayı kullandı Yeniçerileri yıkmak için; Sancak-ı Şerif çıkardı...

Yıldız: Medrese öğrencilerini silahlandırıp Yeniçerilerle karşı harekete geçirdi...

Doğan: Yani Osmanlı sistemindeki tabii sınıf dengesi, 19. yy'da yeni bürokrasinin ortaya çıkışıyla değişti; yeni bürokrasi, padişahı etkisiz kılacak bir sınıf olarak ortaya çıktı. Abdülhamit devrinde bir sekteye uğradıysa da II.Meşrutiyet döneminde çok daha etkili olarak geldiler. Ve *İttihat-Terakki*, Türkiye'de ilk modern teşkilatlanma sayılabilecek olan yapılandırmadır ve hala da Türkiye'de etkileri süren bir teşkilattır. **Komitacılık** üzerine kurulmuştur ve hala devam etmektedir. 1908'de bir darbe gerçekleştirmişti ve bu darbenin arkasında İngiltere'nin olma ihtimali vardır. Neden? Çünkü sohbetimizin başında dedim ki, Rusya güçlenince İngiltere Osmanlı Devletini ayakta tutmayı planlamıştı. Ama Abdülhamit, Almanların dünya siyasetinde rol almaya başlaması üzerine, halife olarak İngiltere'ye karşı Almanlarla iyi ilişkiler geliştirmişti. Müslümanların lideri olan Osmanlı halifesi İslam dünyası

sında birtakım etkiler uyandırıyor. Bu yüzden İngilizler kuşkulı olmaya başladılar ve Osmanlı Devleti'ni birinci düşman mevkiine koydular. Yani Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını istediler. 1900'lü yılların başında İngiliz Politikası diğer Avrupa ülkeleri tarafından da benimsenmeye başladı ve Osmanlı'yı yıkmayı ve onun mirasını paylaşmayı kararlaştırdılar. I. Dünya Harbi işte budur...

Yıldız: Mehmet Bey, sizin "mağlubiyet ideolojisi" dediğiniz şeye dönersek: Yönetici elitin bu mağlubiyetlerin sebebi olarak kendi inancımızı, kendi dinimizi suçlu bulmasıyla başlayan yenilgi psikolojisi ne gibi sonuçlar doğurdu?

Doğan: Bunu şöyle izah edebiliriz: Yani psikoloji şu: 'Şimdi biz bu güçlü Batı karşısında mağlup oluyoruz; bunun sebebi bu halk ve onun inancı, onlar bizi bu yüzden dövüyorlar; onlar bizleri döveceğine biz halkımızı dövelim ve mağlubiyet sebeplerimizden kendimizi arıtalım, böylece onlar da bizlere kin beslemesinler...' Bu garip bir psikoloji tabii...

Bu arada savaşlar, yenilgiler de bitmiyor. Son dönemde 10 yıl süren bir Balkan Harbi var; müthiş bir bozgun... -1911'de Trablusgarb Harbi de başladı.- Balkan Harbinde, ordudaki siyasileşme yüzünden Osmanlı orduları tarumar oldu ve Bulgarlar Çatalca'ya kadar geldiler. Bu harp milleti tüm harplere daha fazla perişan etti. Osmanlı'dan tam kopmamış olan, hala İstanbul'a bağlı olan Bulgarlar, yeni bağımsız olan Yunanlılar Osmanlı ordusunu darmadağın etti. Bir de yeni bir muhaceret dalgası var; sefalet, yokluk... Ardından I. Dünya harbi... Uzun süren bir harp... Çok zayıf verilen ve ekonomik açıdan da büyük zarara yol açan bir savaş... Savaş bittikten sonra bir de Milli Mücadele. Yani yetmişmiş insan unsurunun büyük bir kısmı savaşlarda zayıf olmuş. Kalanların çoğu da ekonomik olarak değer üretebilecek durumda değil. Halk zaten iktisadi bakımdan çok düşük bir seviyede. Yani bu yüzden Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın başını doğrultup da 'şöyle olsun, böyle olsun' diyebilecek bir durumu yok. Onun adına her şey yapılıyor, sözde hakimiyet halkın olmakla beraber halkın kendi iktidarı, otoritesi, söyleyecek sözü yok yani...

Burada halkın değil de bürokrasinin kendi iç çatışması var belki; eski tarz bürokratlarla yeniler arasında bir çatışma. Şimdi, Osmanlı'nın bir bürokrasisi vardı ve bunlar Arnavutluk'tan bilmem nereye kadar çeşitli unsurlardan devşirilip getirilmişti. Bunlar Osmanlı dağıldıktan sonra da aynı yerde bulunuyorlar ama bu masa artık yetmiyor. Osmanlı masası diyelim, büyük bir masaydı, herkes kendine yer buluyordu, şimdi Cumhuriyet masası mecburen belli sınırlar içinde. Bu üst takım bürokratlar arasında birtakım gruplaşmalar, sürtüşmeler yaşanıyor. Cumhuriyetin ilk döneminde bunlar da etkili oluyor.

27 Mayıs'tan 28 Şubat'a İttihatçı Cuntacılık Geleneği:

Yıldız: Cuntacılık geleneğinden mi söz ediyorsunuz?

Doğan: İttihatçılarda bu gelenek bir hastalık halinde; sonraki sisteme de sirayet etmiş.

Yıldız: Yeni Türk devletinin askeri bürokrasisinin %95'i, sivil bürokrasisinin de %85'i Osmanlı'nın son döneminde görev almış...

Doğan: Bu gayet tabii bir şey.

Yıldız: Yani aynı alışkanlığı sürdürmeleri de tabii. Ama bir şey daha var: Yeni Türk devletinde demokrasi de seçkinler demokrasisi veya şeklen demokrasi denilen bir yönetim. *'Halha rağmen halk için'* yapılan bir takım uygulamalar var; tepeden inme uygulamalar. Bu dayatmalara ve sonraki darbele baktığımızda; Abdülhamit'in en azından bazı değişiklikler yaparken halkın inançlarını, değer yargılarını dikkate alan pozisyonunu, tutumunu göremiyoruz. Aksine halkın inançları tamamen devre dışı bırakılıyor.

Doğan: Osmanlı sistemi iyi kötü kendiliğinden bir sistemdi. Bir takım değerleri vardı, yazılı değildi, benimsenmiş içselleştirilmiş değerlerdi bunlar. Cumhuriyetten sonra yeni bir toplum ve yeni değerleri onlara empoze etmeyi, bütün yapıyı yeniden kurmayı düşündüler. Bu işte o kadar ileriye gidildi ki; dil, müzik, bütün eski kültür... din kefesine konabilecek, onunla ilişkili her şeyi etkisiz hale getirip yeni bir toplum meydana getir-

mek. Ama insanların birden bire değıştikleri hiç görölmemiş dünya tarihinde. İnsanlar ancak bir takım dini heyecanlar duydukları takdirde yeni bir kültür dairesine giriyorlar. O yüzden de Türkiye'de yapı ikili olmaya mecbur. Yani bir halk tabakası var; şu veya bu şekilde bir takım geleneksel unsurları, inançla ilgili bir takım unsurları taşımaya devam ediyor, bunları bir kültür olarak devam ettiriyor, bir de bürokrasi. Huntington'un tabiriyle Türkiye *"bölünük bir ülke"*; bir bürokrasi var, bunlar başka bir dünya; bir de halk var, onlar ayrı bir dünya. Ve Türkiye'yi idare etmeye şartlanmış bu küçük grubun her hâl ve kârda bu gücünü devam ettirmek istiyor.

Yıldız: Şeklen demokrasiye de dış baskılarla geçiyor, ama gücünü koruyarak.

Doğan: Evet, biraz geri gidersek; II.Dünya Harbi sona ererken, soğuk harbin başlangıcı olarak kabul edilebilecek olan komünist dünya-kapitalist dünya çatışması ve sonra totaliter dünya-hür dünya nitelemeleri üretildi. Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen tek partili rejimle devam etse, her an komünist blokta yer alabilir gibi bir endişe vardı. Çünkü bürokrasinin işine o geliyordu. O yüzden dışardan baskılar arttı; 'hemen çok partili hayata geçin, halkı işin içine katın' diye. İnönü bu telkinleri aldı ve Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna bir ekip göndererek Türkiye'nin çok partili hayata geçeceğinin garantisini verdi. Yani mecburen demokrasiye geçmek zorunda kaldık. Batı, demokrasiye geçmez isek Stalin'in pençesine düşeceğimizden korkuyor. Zaten bürokrasimizin faşizme ve nazizme meylettği biliniyor. O sıralar Almanya'nın da desteğiyle putrak gibi çıkan çok aşırı milliyetçi, Türkçü dergiler var. 1945 yılında bu yayınlar birden kesiliyor. O zaman bizim bürokrasi birden solcu olmaya başlıyor. Uzatmayalım, Batı müdahale etti ve anti-komünist bir yapı oluşturmaya çalıştı; bunun da ancak çok partili sistemle olabileceğini düşündü. Türkiye mecbur kaldı çok partili hayata geçmeye ve ilk seçimde Cumhuriyet bürokratlarının beklediği bir sonuç ortaya çıktı. Harbin sıkıntısını çeken, ezilen millet çok fazla düşünmeden iktidarı değıştirdi. Gerçekten dünya bunalımının da etkisiyle ciddi anlamda fa-

kirleşmiş bir halk vardı. Ama 1950 sonrasında hem eğitim alanında hem de ekonomik anlamda ciddi canlanmalar oldu.

Yıldız: Tabi, bürokrasi buna on yıl tahammöl edebildi...

Doğan: Belki de iktidarı teslim edenler "Nasıl olsa bunlar acemi, iktidarı götürmezler, bize mecbur kalırlar, biz de gelir paşa paşa milleti idare ederiz." diye düşünmüş olabilirler.

Yıldız: Burada bir çelişkiyi çözmemiz lazım: Batı ve ABD, önce çok partili sistemin gelmesi için baskı yaptı; on yıl sonra da askeri bürokrasiyi işin içine sokarak Demokrat Parti iktidarına son verdi. Menderes, ABD ve Batı dünyasının çıkarlarına ters mi düştü?

Doğan: Burada iki durum var: Bir, "tavşan kaç, tazi tut" politikası var gibi. Bir taraftan bunların önü açılın iktidara gelsinler, öbür taraftan da bir güç bunları kontrol etsin; yani çok da güçlü olmasınlar. Bir de, tabi dünyada iki büyük güç olunca, her zaman o güçler arasında kendine bir taraf bulma eğilimi olabilir. Siz bunu hissetmesiniz de birileri size bunu yakıştırabilirler. Menderes'in Rusya'yla ilişkileri geliştirmeyi düşündüğü de söyleniyor. Ayrıca içerde, iktidarı kaybetmiş komitacı bir ekibin de etkisi var tabi ki...

Özkaya: Seçimlere, "Hasolara, Memolara mı bu iktidarı teslim edeceğiz?" mantığıyla bakan bir ekip. Hatta, 1950'de iktidarı devrederlerken de bazı sıkıntılar yaşanır. Mesela; askerler İnönü'ye gidip "gerekliyse seçim sonuçlarını iptal edelim" derler, ama İnönü kabul etmez. Ve 27 Mayıs ihtilalini bir çok yazar bürokrasinin rüvanşı olarak nitelendirir. Darbecilerin, daha İnönü'ye ilk teklifi götürdükleri andan itibaren akıllarında hep böyle şeyler vardır; 27 Mayıs'ı yapanların ilk toplantıları 1954'te başlamıştır. Sonra 1958 devalüasyonu var; ekonomik durum bir miktar kötüleşince, cuntaların organize edilmesi meselesi ortaya çıkar; zira adacıklar halinde cuntalar var ve bunların Ankara ve İstanbul'la irtibatlarının kurulması gerekiyor. Buradaki temel sorun, 'seçimle gelme' durumunun bir türlü hazmedilememesidir. Bir de birileri, sadece kendilerini bu memleketin ve rejimin sahibi olarak görü-

yor. Bugün hâlâ şu mantık var: halkın seçtiği siyasetçiler yanlış yaparlar ve mutlaka bürokrasi bunun doğrusunu yapar. Bugünkü basının kullandığı dile de yansır bu...

Halkın Seçtikleri ile Bürokratik Oligarşinin Mücadelesi

Yıldız: Cumhuriyetin başından beri olup bitenleri şöyle özetleyebilir miyiz? Halk, kendi değerlerine yabancı bir hayat tarzını tercih edenlere karşı kimi kendine yakın hissetmişse hep onları desteklemiştir. Halk Fırkasına karşı Terakkiperver Fırka'yı, Serbest Fırka'yı, daha sonra Demokrat Parti'yi, ardından onun takipçileri olduklarını söyleyenleri ve yakın dönemde de kendi içinden çıkan Milli Görüş partilerini... Ama her seferinde 'bürokratik oligarşi' ordu+üniversite+CHP=darbe formülüyle 27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı, 12 Eylül'ü ve 28 Şubat'ı tezgahladı. Yani Osmanlı'daki ilmiye+seyfiye=darbe denkleminin yeni versiyonu...

Özkaya: İlmiye hiç ayrılmadı ki o mekanizmadan; ilmiye bütün gücünü dün de bu gün de ona borçlu. 27 Mayıs döneminde bakın. Sıddık Sami'ler, "Hukuk Devleti yıpratılıyor" gibi bir sürü şey söylediler. Dündar Taşer anlatır: "Anayasa hazırlamak üzere bunları getirdik, yemek yedirdik, ondan sonra bize: 'Nasıl bir anayasa istiyorsunuz?' diye sordular. Yani bürokrasinin ve askerinin yaptığı hiçbir hukuk dışı davranışa hukuk ulemasının itiraz ettiği görülmemiştir. Hukuk ulemasının görevi sadece o davranışa meşrû kılmaktır. Hiç gördünüz mü herhangi bir darbecinin karşısına çıkıp da, 'Arkadaş sen anayasayı tebdil, tağyir ve ilgaya cebren teşebbüsten suçlusun.' dediğini? Tam tersine, anayasayı toptan ortadan kaldırmanın yanında yer alır. Yine bu hukuk ulemasının, 'seçimle gelen seçimle girmelidir' dediğini de göremezsin. Celal Bayar'ın 27 Mayıs'la ilgili söylediği güzel bir şey var. Diyor ki: '27 Mayıs bir rövanş hareketidir; 27 Mayıs Anayasası ise milletin elinden iktidarı

kapma anayasasıdır. Millet hakimiyetini seçtiği vekilleri eliyle kullanır. Bu durum TBMM'yi güç haline getiriyordu. 27 Mayıs 1961 Anayasası ise 'millet bu hakimiyetini yetkili kurullar eliyle kullanır' der. Bu yetkili kurullardan biri TBMM ise, bir diğeri Anayasa Mahkemesi'dir, öbürü MGK'dır..."

Yani halkı temsil eden, bu kurumlardan sadece bir tanesidir. Şimdi, 550 milletvekili olarak bir karar çıkarsanız, bu Anayasa Mahkemesine gitseniz, mahkemenin 6 tane üyesi sizin bu kararınızı iptal edebilir. Bu neyin hakimiyetidir; seçim niye yapıyor o zaman? Anayasa Mahkemesi yasama yapan bir kurum değildir, ama yasama yapan bir kurumun yasasını iptal ediyor. Bu **bürokratik hakimiyetin hukuk yoluyla devam ettirilmesidir**. Hiç kimseye de hesap vermek mecburiyetinde değiller, ama siyasetçi hep hesap vermek mecburiyetinde...

Doğan: Her darbeden sonra bu seçilmişlerin yetkileri sınırlandırılıyor. Belki de 28 Şubat bu darbelerden en tahrip edici olanıydı. Ama buna rağmen güçleri

yeni bir siyasi iktidar kurmaya yetmiyor. Kurdukları iktidar ise tenekeden bir iktidar oldu ve yürümedi...

Bölünük Yapı ile Bir Yere Varılamaz!

Yıldız: Sohbetimizin sonuna yaklaşırken, mevcut siyasi gerilimle ilgili görüşlerinizi de almak istiyorum. Türkiye'nin bu "bölünük" yapısı yani "atanmışlar"la "seçilmişler" arasındaki çekişme/çelişki ülkemizin elini de zayıflatmıyor mu? Ve bu bölünmüşlüğe nasıl son verilebilir?

Özkaya: Türkiye'deki bu bölünmüş yapının devam etmesi yabancıların müdahalesini çok kolaylaştırıyor. Birbirlerine karşı konulmuş iki gücü bir terazi olarak düşünelim, hangi tarafa ayağını basarsanız diğer tarafı yukarı çıkartıyorsunuz. Bu Türkiye üzerinde oynamak isteyenlerin işini kolaylaştırıyor. İki güç de eğer birbirlerine dış geçiremiyorlarsa dışarının "okey"ine ihtiyaç duyuyorlar; yoksa ülke

Anayasa Mahkemesi yasama yapan bir kurum değildir, ama yasama yapan bir kurumun yasasını iptal ediyor. Bu bürokratik hakimiyetin hukuk yoluyla devam ettirilmesidir. Hiç kimseye de hesap vermek mecburiyetinde değiller, ama siyasetçi hep hesap vermek mecburiyetinde...

içindeki her şeyi dışarıya oluşturuyor veya yapıyor değil. Zaten bu dengeler Türkiye'de var; adamlar ülke içinde var olan dengelerden birinin yanına desteğini koyuyor. Dışışleri eski bakanlarından Çağlayangil: "Büyük güçler yu-murtalarını tek sepete koymazlar" diyor. Yani 27 Mayıs 1960'da muhalif oldukları adamlarla 12 Mart 1971'de ittifak kurabili, beraber olabilirler. Asıl sorun; en ufak, basit bir olayda bile Türkiye'nin siyasi rejimine, sosyal hayatına ve istikbaline tesir etmeye müsait bir ortamın oluşudur. Son dönemdeki olaylara bakalım; hangi hadise bu kadar büyütülmeye değerdi? Türkiye'de bazı dönemlerde bazı olaylar özellikle büyütülür.

Yıldız: Bu abartılarda, ABD'nin AKP'yi gözden çıkarmış olmasının etkisi olabilir mi? Biliyorsunuz, ABD 1 Mart Tezkeresini bir türlü hazmedemedi ve son olarak bu iktidarı artık 'gözden çıkardı' yorumları yapıyor. Bölünük iç yapı da müdahaleyi kolaylaştırıyor tabi ki...

Özkaya: Bana kalırsa, ABD sizin üzerinizde oynamaz; sizi müttefik olarak, bir aktör olarak değerlendirir. Siz de dengeleri gözeterek oynarsınız. Mesela Kürt sorunu böyle bir olaydır. Bin yıldır beraber yaşadığımız insanlarla devlet yüz yüze gelip konuşmuyor, konuşamıyor; Atlantik üzerinden birbiriyle haberleşen bir mekanizma çıkıyor ortaya. Dolayısıyla, sizi görüp onları, onları gösterip sizi hizaya getirmek mümkün hale geliyor. Böylece siz burada bir olayı yürütebilen aktör olmaktan çıkıp, başkalarının aktörlüğünde oynayan biri haline geliyorsunuz. Bu gerçekten çok ciddi bir sıkıntıdır Türkiye açısından. Ve Türkiye tarihine ve bugünkü potansiyeline baktığınız zaman, bu durum ülkenin hak etmediği

bir şeydir. Şimdi soruyorum: 6 ay önceki AKP iktidarıyla şu anki AKP iktidarı arasında ne fark var? Ne değişti, hangi unsurlar değişti de bir takım olaylar ha-bire turmandırılıyor?

Yıldız: Yaklaşan Cumhurbaşkanlığı seçimiyle izah edilebilir mi bu gelişmeler?

Özkaya: Elbette etkisi var, ama yine o bölünük yapıyla ilgilidir olay yine. Çünkü herkes kendi kalesini korumaya çalışıyor. Yani siyasetin kalesi mahiyetinde olan TBMM'ye istedikleri şekli vermekte zorlanıyorlar. Bir eski sayın bakanımız, patronların; "istediğimiz iktidarı yıkabiliyoruz ama istediğimiz iktidarı getiremiyoruz." dediklerini aktarmıştı. Tabi, bu durum Amerika açısından da geçerli.

Doğan: Türkiye'de siyasi mücadele öyle veya böyle devam ediyor ve bunu tamamen ortadan kaldıramazsınız. Esasen siyasi çekişmenin olmadığı bir toplum da sağlıklı değil. Tabi bu ülkedeki gibi yıpratıcı çatışmaların olması da doğru değil. Eğer bu mücadele modernleşme adına yapılıyorsa, aslında modernleşmenin hedefine varmasını engelleyen de bir durum.

Şimdi, son duruma gelirsek: bu 28 Şubat'tan sonraki iktidar değişikliği, onlara bir cevap aslında. Türkiye'de siyasi iktidarın aynı zamanda dış dengeleri de gözeterek içeriği yönetme tarzı, yeni bir tarz. Halbuki, alışık olduğumuz tarz şuydu: bir takım insanlar AB'ye karşı olur, bir takım insanlar yanında olur, bazıları da kararsız olur. Fakat bu durum 28 Şubattan sonra tamamen değişti. Ben yeni görüşler, tavırlar olabilir gibi bir kanaat oluştuğunu düşünüyorum. Dengeler bu şekilde

götürülebilirse, ki belli ölçüde götürüldü, farklı gelişmeler olabileceğini düşünüyorum. Türkiye, AB ile ilişkilerini daha ileri aşamaya götürmeye yöneldiği zaman hem içerde hem Avrupa'da ister istemez çeşitli geliyor. Bu tepkilerin doğal, ahlaklı olanı da var olmayana da. Bütün bu siyaset içinde önemli olan çerçeveyi kaybetmemek. Her an bu çerçeve kaybedilebilir. Kaybedildiği zaman da bir uzlaşma/denge kurma ihtimali varmış gibi görürükür ama yok aslında. Siz konumunuzu değiştirdiğiniz zaman öyle bir şey yapmalısınız ki, karşınızdakinin de konumu değişmeli. Şu anda karşı tarafın konumunu değiştirecek bir değişim yapmak da mümkün değil. Bu yüzden hep çatışmayı canlı tutmak istiyorlar.

Özkaya: Hem de halkı tedirgin edecek bir şekilde...

Doğan: Bu hep olacak, daha önce de yapıldığı gibi. Tabi, şu anda Türkiye'de belli bir istikrar var; gerçi tanımı biraz zor ama, kendine göre bir istikrar var ve belli sonuçlara ulaşılmış durumda. Ekonomik olarak bir düzelmeye, bir güçlenme olduğu anlaşılıyor. Biz vatandaş olarak pek anlamıyoruz gerçi ama, rakamlara bakılırsa enflasyon düşmüş. Bu Türkiye'nin son 20-30 yılda görmediği bir şey. Bu bozulur da tekrar enflasyon hızla artarsa milli gelir düşer, ihracat tıkanır. Böyle olunca da elbette pusuda duran bir takım unsurlar da harekete geçmek için bir vasat bulabilirler. Ama şu an harekete geçmek için başka vasat yok bence. Bir tek vasat var; yani dünya sistemi Türkiye'yi parçalamak istiyor ve bunun da sivil iktidarla olamayacağını görmektedir. Ancak otokratik, totaliter bir iktidar bunu yapabilir diye düşünüp Türkiye'de böyle bir darbe teşahlayabilirler...

Özkaya: Burada benim görebildiğim kadarıyla siyasetçilerin çok fazla algılamadıkları veya algılayıp da bize hissettirmedikleri bir şey var. Mehmet Abi'nin biraz önce dediği gibi 82 Anayasasından sonra siyaset yapma alanı giderek daraltılmıştır. Siyasetçinin AKP'li, CHP'li, ANAP'lı olmasından daha önemli bir şey var orta yerde: Eğer bir şey

yapacaksanız, bu alanı genişletmeniz lazım, bu alan dar olduğu sürece, hareket alanı geniş olanların sizin üzerinize abanacağından kuşku duymamanız gerekiyor. Bugün medya da bir çok ilim adamı da siyasetçilerin başarısız olduğunu, kabiliyetsiz olduğunu düşünüyor. Eğer meseleye tahsil açısından bakıyorsanız, Cumhuriyet döneminin en tahsilli kadrosunu oluşturuyor bugünkü Meclis. Siyasetin hatası yok anlamında söylemiyorum, ama bırakın da hastasının hesabını verebilir pozisyonda olsun ve alanını genişletsin. Ve maalesef siyasetin içine girmeden kimse bu realitenin farkında olmuyor. Cevdet Akçalı'nın çok güzel bir tespiti var. Diyor ki: "Bizde sağ iktidarların -Menderes, Demirel, Özal ve bugün de Tayyip Bey- düşmüş oldukları bir handicap var; Kabul ederler ki, ağırlıklı bir çoğunlukla meclise gelirken bizim iktidarımızın alanı genişler. Hayır, bu iş böyle değildir..." Nitekim görüyoruz. Ben eminim ki, AKP'deki birçok insan kay-sayı probleminin, başörtüsü probleminin çözülmesini istiyor ama çözülüyor bu sorunlar, çözemiyorlar. Zira tam manasıyla iktidar değiller.

Şimdi, siyasetçi oturup, "ben madem ki milletten vekalet aldım ve bu vekaletin karşılığında da bir hesap vereceğim bu insanlara; ama ne vekaletim vekalet benziyor ne hesabım hesaba benziyor" diye düşünüp bu alanı genişletmeye yönelik bir fikir üretmiyorsa burada bir sıkıntı var demektir. Tayyip Bey, ayrı bir siyasi oluşuma yönelirken, Erbakan Hoca'nın hatasına bağlamıştı malum sürece giden gelişmeleri. Yani "Erbakan üslubunu düzeltseydi böyle olmazdı, şöyle olurdu" deniyordu. Peki, sizin üslubunuz düzeldi, değiştiniz hatta! Şimdi niye böyle oluyor? Yarın bir sonraki gelecek olan da "Tayyip Bey şöyle yapmasaydı" diyecek; bu bir kısır döngü. Çünkü bu bir yapısal sorun ve bu temel sorunu çözmedikleri sürece Türkiye bu sıkıntıyı hep yaşayacak.

Yıldız: Umalım ki, siyasetçisi, bürokratu, ilim adamı ve basını ile bu aslı yapısal sorunun farkına varalım ve ülkeyi söz konusu hollünük durumdan kurtaralım.